

GOETHE, ΦΑΟΥΣΤ.

Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια Πέτρος Μάρκαρης. Αθήνα, εκδόσεις Γαβριηλίδης 2001, σελ. 1169.

Κάθε γενιά μεταφράζει εκ νέου τους κλασικούς. Σήμερα αυτό γίνεται πλέον πιο συχνά, και στην Ελλάδα, αν κρίνουμε από τις μεταφράσεις των τραγωδιών του Σαίξπηρ ή των αρχαίων τραγικών, όπου, συχνά, γίνεται για κάθε νέα παράσταση και νέα μετάφραση. Το εγχείρημα έχει τη λογική του, στο βαθμό που η μετάφραση ενέχει, είτε το θέλει είτε όχι, ήδη ένα όραμα της παράστασης, προκαθορίζει αισθητικά και άλλα θέματα κτλ. (βλ. Β. Πούχγερ, «Για μια θεωρία της θεατρικής μετάφρασης. Σύγχρονες σκέψεις και τοποθετήσεις και η εφαρμογή τους στις μεταφράσεις του αρχαίου δράματος, ιδίως στα νεοελληνικά», στον τόμο: *Δραματολογικές αναζητήσεις. Πέντε θεατρολογικά μελετήματα*, Αθήνα 1995, σσ. 15-80.). Το ίδιο θα μπορούσε να πει κανείς για το αριστούργημα του Γκαίτε: μετά τις καθαρευουσιάνικες μεταφράσεις του όψιμου 19^{ου} αιώνα φτάνουμε στις αρχές του 20^{ου} ώσπου να δούμε το πρώτο μέρος παιγμένο στο θέατρο: το 1900 η Βιεννέζα ηθοποιός Agnes Sorma παρουσιάζει μεταξύ άλλων στην Αθήνα και τον «Φάουστ» και το 1904 τον ανεβάζει ο Θωμάς Οικονόμου στο Βασιλικό Θέατρο σε μετάφραση του Κωνστ. Χατζόπουλου (έκδοση 1916). Ήταν από τις μεγαλύτερες εισπρακτικές επιτυχίες του. Το έργο σπάει ταμεία κι αλλού: το 1910 το ανεβάζει ο θίασος Κοτοπούλη, το 1911 ο θίασος Κυβέλης (σκηνοθεσία Θ. Οικονόμου), το 1912 ο θίασος Θωμά Οικονόμου (το 1913 στην Κρήτη, το 1914 στη Θεσσαλονίκη), το 1916 τον ξανανεβάζει ο θίασος Κυβέλης (σκηνοθεσία Θ. Οικονόμου, στο ρόλο της Μαργαρίτας η Θεώνη Δρακοπούλου - Μυρτιώτισσα), το 1917 η Μαρίκα Κοτοπούλη στην τιμητική της παρουσίας στη σκηνή της φυλακής, το 1922 ξανανεβάζει το έργο, το 1924 ο Θ. Οικονόμου ξαναπαρουσιάζει το έργο στο «Βασιλικό Θέατρο». Το 1932 ο Βασίλης Ρούτας παρουσιάζει το έργο στο Παγκράτι. Το καταπληκτικό είναι ότι η μετάφραση του Χατζόπουλου αντέχει έως σήμερα. Στο χρονικό διάστημα 1935-1955 ο Ιωάννης Θεοδοωρακόπουλος ασχολείται και από φιλοσοφική και αισθητική πλευρά με τον «Φάουστ» και παρουσιάζει το 1956 ολόκληρη τη μετάφρασή του μαζί με μιαν εμπειριστατωμένη εισαγωγή για την πρόσληψη του Γκαίτε στην Ελλάδα (δεύτερη έκδοση Αθήνα 1963): ο σγκώδης τόμος (553 σελίδες) αποτελεί την πιο ολοκληρωμένη πραγματεία που διαθέτουμε στα ελληνικά για το έργο αυτό. Οι μεταφράσεις του «Φάουστ», τώρα και ολόκληρου του δεύτερου μέρους, είναι οι εξής: το παρουσιάζει ο Δημήτριος Λάμπας το 1938 σε συνέχειες, ενώ ο Κωνστ. Μέρμιγκας έχει μεταφράσει και τα δύο μέρη από το 1935· το 1942 παρουσιάζει ο Καζαντζάκης νέα μετάφραση του πρώτου μέρους, την καλύτερη μετά του Χατζόπουλου, ο Θεοδοωρακόπουλος και τα δύο μέρη το 1956 καθώς και ο Ι. Παυλάκης το 1988, το πρώτο μέρος το 1991 ο Γεράσιμος Κόγκλης, ενώ για την παράσταση στο «Θέατρο του Νότου» το 1997 έγινε νέα μετάφραση του Λεωνίδα Καρατζά, όπως και για την παράσταση του «Αμφι-θεάτρου» το 2001 νέα μετάφραση του Σπύρου Α. Ευαγγελάτου. Έως τότε είχε χρησιμοποιηθεί στη σκηνή αποκλειστικά και πάντα η μετάφραση του Κωνστ. Χατζόπουλου, από τις αρχές του αιώνα (βλ. Β. Πούχγερ, «Γκαίτε – Θέατρο – Ελλάδα. Το δυναμικό τρίγωνο μιας πολλαπλής σχέσης», στον τόμο: *Ο μίτος της Αριάδνης. Δέκα θεατρολογικά μελετήματα*, Αθήνα 2001, σσ. 290-337, ιδίως σσ. 307 εξ.). Το δεύτερο μέρος βέβαια ήταν πάντα το αδικημένο: μόνο ο Παλαμάς το προτιμούσε, έβλεπε στη μετάφραση της «Ελένης της Σπάρτης» του Βεράρεν κάτι σαν συνέχεια του επεισοδίου της Ελένης με τον Φάουστ στο δεύτερο μέρος.

Η έκδοση του Μάρκαρη, ο οποίος έχει φιλοτεχνήσει αρκετές μεταφράσεις από τα γε-

μανικά για το νεοελληνικό θέατρο, είναι δίγλωσση. Αυτό είναι ένα μεγάλο προτέρημα. Διάλεξε τον ελεύθερο στίχο αλλά με ομοιοκαταληξία. Παρατήθηκε από την προσπάθεια απόδοσης των μετρικών σχημάτων, που ακολουθούν, με απίστευτη ευρηματικότητα (στα γενικώς οι ρίμες δεν βγαίνουν τόσο εύκολα όπως στα ελληνικά) τα αρχαία μέτρα της τραγικής ποίησης. Το έργο της μετάφρασης ολόκληρου του «Φάουστ» είναι άθλος και από την ποσοτική άποψη: εκτείνεται σε 12.111 στίχους (είναι δηλαδή, μεγαλύτερο από τον «Ερωτόκριτο»). Για όλ' αυτά και πολλά άλλα μας πληροφορεί η εμπειριστικώς Εισαγωγή: «Το προσωπικό και το οικουμενικό στη μετάφραση του *Φάουστ*» (σσ. 9-34). Μια τόσο μεγάλη έκδοση, μάλιστα δίγλωσση, δε θα μπορούσε να γίνει χωρίς την οικονομική υποστήριξη του Ιδρύματος «Inter Nations» της Βόννης. Για την ίδια τη μετάφραση και τα προβλήματά της, για την αξιολόγησή της, για σχολιασμούς για τις λεπτομέρειες και τα πολύ διαφορετικά μεταξύ τους μέρη του έργου πρέπει να γραφτεί μια χωριστή πραγματεία. Ας σημειωθεί εδώ απλώς, ότι ο ελληνικός λόγος ρέει αβίαστα, είναι κατανοητός, η ρίμα, ζευγαρωτή και πλεκτή, φυσιολογική και ευχάριστη. Για τη συζήτηση επιμέρους μεταφραστικών στρατηγικών δεν είναι εδώ ο χώρος. Στο τέλος ακολουθούν εκτενή «Σχόλια» (σσ. 1017-1063), που εξηγούν πραγματολογικά στοιχεία, ακολουθώντας το πρόσφατο βιβλίο του A. Schöne, *Faustkommentare*, Darmstadt 1999. Ιδιαίτερα χρήσιμη είναι η εξιστόρηση της προϊστορίας του θέματος του Φάουστ στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία, αλλά και η χρονολογική παράθεση των διαφόρων φάσεων επεξεργασίας του έργου, που ακολούθησε τη ζωή του Γκαίτε από το 1768 ως το θάνατό του το 1832 (βλ. χρονολόγιο σσ. 1035 εξ.). Ειδικά το δεύτερο μέρος απαιτεί πυκνό σχολιασμό, για να κατανοήσει ο αναγνώστης το «διακειμενικό» παιχνίδι των λογοτεχνικών, μυθολογικών, στιχουργικών κι άλλων αναφορών. Ο Βελλεροφόντης, το παιδί της ένωσης του Φάουστ με την Ελένη, αποτελεί λογοτεχνική αναφορά στο Λόρδο Βύρωνα, και ο πρώιμος χαμός του στη μάχη παραπέμπει στο Μεσολόγγι. Ο Παλαμής ήταν ιδιαίτερα γοητευμένος από τη λογοτεχνική αναφορά, σ' ένα αριστούργημα της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας, στη γενέτειρά του.

Αν η νέα μετάφραση θα αποτελέσει και τη βάση θεατρικής παράστασης, και του δεύτερου μέρους, που είναι άπαιχτο ακόμα στην Ελλάδα, θα το δείξει το μέλλον. Η δίγλωσση έκδοση πάντως επιτρέπει στους μελετητές να εμβαθύνουν περισσότερο στα προβλήματα της μετάφρασης και θα προσκαλεί, ίσως, και κάποια συγκριτική και διαχρονική μελέτη για τις ελληνικές μεταφράσεις του «Φάουστ». Η θεατρολογική και φιλολογική βιβλιογραφία μας πάσχει από την έλλειψη τέτοιου είδους μελετημάτων.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

MARVIN CARLSON,

The Haunted Stage. The Theatre as Memory Machine, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 2001, σελ. XI+200 ISBN 0-472-11242-2.

Ο Marvin Carlson, Sidney E. Cohn Distinguished Professor of Theatre and Comparative Literature στο Πανεπιστήμιο της Πόλης της Νέας Υόρκης, Graduate Center, είναι, όπως έχει αποδείξει με το βιβλίο του «Performance: A Critical Introduction» (1996, βλ. την βιβλιοκρισία μου στην *Παράβαση* 3, 1998, σσ. 305-320), ίσως μαζί με τον Hans-Thies Lehmann στο πα-